

חבל נחלתו

סימן טו

קריאת מגילות בשלושה רגלים

שאלה

בלוח א"י מיסודו של הרב י"מ טוקצ'נסקי זצ"ל נאמר שאם קוראים במגילת שיר השירים מגליון כספר תורה יש לברך על מקרא מגילה ושהחיינו, הקורא צריך להתכוון להוציא את השומעים והשומעים צריכים להתכוון לצאת. מה מקורותיו להלכות אלו?

א. קריאת מגילות

נאמר במסכת סופרים (פ"ד ה"א): "ברות, ובשיר השירים, בקהלת, באיכה, ובמגילת אסתר, צריך לברך, ולומר על מקרא מגילה, ואף על פי שכתובה בכתובים. והקורא בכתובים צריך לומר, ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו לקרוא בכתבי הקודש".

לא צויין אם ומתי נהגו לקרוא מגילות, אולם בתוך המגילות נזכרה אף מגילת אסתר שמצות קריאתה מדברי סופרים בפורים ונקבעה לה מסכת בתושבע"פ. לעומת זאת שאר המגילות לא צויין דינן בש"ס. ברור שאין המדובר בלימוד מגילות כסדרן כיון שלא היו קובעים להן ברכה שונה משאר לימוד תורה.

עוד נאמר במסכת סופרים (פ"ד ה"ז): "בשיר השירים, קורין אותו בלילי שני ימים טובים של גליות האחרונים, חציו בלילה אחד, וחציו בלילה השני. ברות, במוצאי יום טוב הראשון של עצרת עד חציו, ומשלים במוצאי יום טוב האחרון, ויש אומרים בכלן מתחילין במוצאי שבת שלפניהם. ונהגו כן העם, שאין הלכה נקבעת עד שיהא מנהג, וזה שאמרו מנהג מבטל הלכה, מנהג וותיקין, אבל מנהג שאין לו ראייה מן התורה, אינו אלא כטועה בשיקול הדעת"¹.

וכמוכן שמנהג הקריאה הנזכר במסכת סופרים אינו כנהוג אצלנו. כמו"כ בהלכה זו לא נזכרה קריאת מגילת קהלת.

מסכת סופרים היא חיבור הלכתי מימי הגאונים², כתיבתו בעברית אולי מלמדת על מקורו. ושוקעו בו אף ברייתות מהש"ס. החיבור לא התקבל כמכריע להלכה אצל חלק גדול מהפוסקים. ומנהג קריאת המגילות והברכה עליהן נזכר בחלק מהראשונים.

במחזור ויטרי (סי' רסז) נאמר כך: "אב"ן³: עוד מצאתי במסכתא סופרים. הקורא ברות ובשיר השירים ובקהלת ואיכה מברך על מקרא מגילה. ובמגילת אסתר מנ"ח. ובנביאים ובכתובים מברך

1. עי' שו"ת גינת ורדים (יורה דעה כלל ג סימן יג) שניסה לבאר פסקה זו במס' סופרים.
2. כ"כ בס' המועדים בהלכה בשם החיד"א בדבריו על מגילת רות.
3. בעל המנהיג. לא מצאתי בינתיים בספר המנהיג עצמו. במחזור ויטרי מובאים כשבעה פרקים של מסכת סופרים.

חבל נחלתו

בחג הסוכות בבא כל ישראל לראות וגו' הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגו' וכתוב ויקהלו אל המלך שלמה בירח האתנים בחג וגו' ואז אמרו בהקהל להוכיח את ישראל על כן יתכן לאומרו בחג כל זה כתב אבן הירחי".

ובמחזור ויטרי (סי' שיג) נאמר כך: "ליום שני גומרין את ההלל: קדיש שלם: ויושבים וקורין מגילת רות: על שם שכת' בה בתחילת קציר שעורים (רות א). תחת עצרת שנקרא ביכורי קציר חיטים: ויש אומ' על שם רות שנתגיירה. כדכת' אשר באת לחסות תחת כנפיו (רות ב). ואמרינן בהחולץ במסכת יבמות. דקא' לה נעמי אסור לן לילך חוץ לתחום שבת. אמרה לה באשר תלכי אלך. וכו'. וישר' נתגיירו בעצרת ונכנסו תחת כנפיו שכינה בקבלת התורה: ת': ובמדרש רות אמרינן למה נאמרה רות בעצרת בזמן נתינת התורה ללמדך שלא ניתנה תורה אלא על ידי ייסורין ועניות. וכן כתב רב יהודה בר ברזילאי בהילכותיו. שכשיצאו ישראל ממצרים על ידי ייסורין נגאלו. וכן רות. ויהי רעב בארץ. וקיבלה תורה כשנתגיירה: ובמסכת סופרים אמרינן. הקורא ברות. **ובשיר השירים ובאיכה וקהלת ובמגילת אסתר צריך לברך על מקרא מגילה. ואעפ"י שכתובה בכתובים.** והקורא בכתובים צריך לברך ברוך אתה יי אמן אקב"ו לקרות בכתבי הקודש: ת': קראו מגילת רות".

וכן מזכיר זאת בשו"ת מהר"ם מינץ (סי' פ) בנוגע לחלוקת הקדישים: "בשבתות שאומר בהן פרקים, וכן ביום שאומרים בו מגילות, שיר השירים או רות וקהלת שאומר קדיש אחריהם, ואז מי שאירע לו

לקרוא בכתבי הקודש. ת". ולהלן יובאו ראשונים שצטטו וקבלו את מסכת סופרים בדרכים שונות ביחס לקריאת המגילות.

ב. מקורות ראשונים המזכירים את המנהג

כתב בספר מנהגים דבי מהר"ם (קדיש שלם): "ומיהו [נו]הג' לומ' קדיש שלם בלא תתקבל אחר [ב]מה] מדליק'... ואחר המגילות שיר הש[יר]ים ורות וקהלת. ואחר הדרש' ובמוצאי שבת אחר ויתן לך ובט' באב א' שחרית וערבית".

ובאבודרהם (תפלות הפסח) נאמר: "נהגו העולם לקרות בחג המצות שיר השירים מפני שהוא מדבר מגאולת מצרים שהיא תחלת שעבודן של ישראל וגאולתן ראשונה שנאמר לסוסתי ברכבי פרעה. וגם בחג השבועות נהגו לקרות רות מפני שכתוב בו (רות א, כב) בתחלת קציר שעורים והוא זמן הקציר. ועוד טעם אחר לפי שאבותינו לא קבלו את התורה ולא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים כדאיתא בפרק החולץ (מ, ב). ורות גם היא נתגיירה שנאמר (רות א, טז) כי אל אשר תלכי אלך וגו'... ועל כן נהגו לומר רות בחג השבועות. וגם בשמיני חג עצרת נהגו לקרות קהלת מפני שכתוב בו (יא, ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה אלו שבעת ימי החג ושמיני חג עצרת (ערובין מ, ב). ר"ל לפי שהוא חג האסיף להזהיר על תרומות ומעשרות ונדדים שלא לעבור עליהם בבל תאחר בשלש רגלים. ועוד טעם אחר כי שלמ"ה (=שלמה המלך) בחג אמרו בהקהל כמו שכתוב (דב' לא, י) במועד שנת השמיטה

יש לאמרה בנחת ובלחש עכ"ל והעולם לא נהגו לברך כלל על שום מגילה חוץ ממגילת אסתר". משמע מדבריו שנהגו שכ"א קורא לעצמו ולא קריאת ש"ץ עבור כולם, ונדון בכך להלן.

לעומת הב"י – הב"ח (או"ח סי' תקנט) כותב: "הגהות מיימוניות וכתב רב שמואל דאמגילתא ורות וקנינות ושיר השירים מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו על מקרא מגילה בלחש כדאיתא במסכת סופרים (פ"ד ה"ג) עד כאן והביאו מהר"ש לוריא בהגהותיו".

וכן כתבו כמה וכמה ראשונים:

המרדכי (מגילה רמז תשפג) כתב: "במסכת סופרים על רות איכה קהלת ושיר השירים מברך על מקרא מגילה ואם היתה כתובה בין הכתובים מברך על מקרא כתובים⁴. עכ"ה".

וכן במנהגי הרב זלמן יענט: "בשבת דחול המועד אחר שאמרו הלל וקדיש שלם יאמר הקהל שיר השירים ומברכין על מקרא מגילה וקדיש יתום".

וכן המהר"ל (מנהגים, סדר התפילות של פסח אות ז) כתב: "שבת דחולו של מועד דפסח יוצר "אהבוך". שיר השירים קודם קריאת התורה. ומברך כל אחד על מקרא מגילה. ואם יו"ט האחרון בשבת אומר יוצר "אהבוך" וקרובץ של יו"ט ושיר השירים".

והאבודרהם (תפלות הפסח) כותב: "ואמרינן במס' סופרים הקורא ברות ובשיר השירים באיכה ובמגילת אסתר

באותו ימים מיתת אב או אם יש לו כח לאמר כל אותן קדישות כי כל הקדישות והתפילות של אותו יום הוא זוכה בהן והן שלו".

ג. הברכה על המגילות ומי המברך

הראשונים המביאים את המנהג לקרוא מגילות במועדים מזכירים אף את הברכה הכתובה במסכת סופרים.

במנהגי מהר"ש מנוישטט (סי' קכא): "והתם (מסכת סופרים) לא קאמר רק קינות ורות ושיר השירים שמברכין על מקרא מגילה".

ובהגהות מיימוניות (הל' תעניות פ"ה ה"ג אות ב) כתב: "ומה שקורין איכה בתשעה באב יש במס' סופרים ובאיכה רבתי וכתב רבינו דאמגילת קינות ומגילת רות ומגילת שיר השירים מברך בא"י אמ"ה אקב"ו על מקרא מגילה כדאיתא במס' סופרים וכן נהג מהר"ם ע"כ".

ועוד בהגהות מיימוניות (הל' תעניות מנהגי תשעה באב): "ויש שם במס' סופרים דמגילת רות ושיר השירים ומגילת קינות מברך בא"י אמ"ה אקב"ו על מקרא מגילה, וכ"כ רבינו שמחה וכן נהג מהר"ם לאומרה בנחת".

והבית יוסף (או"ח סי' תקנט) הביא זאת ומעיר שלא נהגו כן. וז"ל: "כתבו הגהות מיימוני (פ"ה אות ב מנהגי ת"ב) יש במסכת סופרים (פ"ד ה"ד) דאמגילת רות וקינות ושיר השירים מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מקרא מגילה וכן נהג הר"ם אכן

4. נראה שכך היה כתוב לפניו במסכת סופרים.

חבל נחלתו

אמ"ה אקב"ו על מקרא מגילה ואע"ג שאין מזכרות בשום מקום בתלמוד וכ"ש הלל שגם לחכמי התלמוד היה מנהג וכן כתב בשם רב עמרם שכתב בסדרו העובר לפני התיבה בר"ח מברך לקרות את ההלל, וכן כתב בשם ר"ח, ואפי' יחיד צריך לברך מדאסרו להפסיק בו כדלקמן. ומהר"ם היה נוהג שלא אמר אלא עם הצבור ואז היה מברך, ע"כ.

ד. פסיקת האחרונים

על מנהג הקריאה בברכה נשאל בשו"ת הרדב"ז (ח"ו סי' ב אלפים צא) וז"ל: "שאלת ממני אודיעך דעתי במה שנמצא כתוב בהגהה בהלכות תעניות להרמב"ם ז"ל בשם מהר"ם שנהג לברך על מגילת קינות ומגלת רות ומגלת שיר השירים ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו על מקרא מגילה ולא ראית מימיך מנהג זה".
"תשובה: גרסינן במסכת סופרים ברות ובשיר השירים באיכה ובמגלת אסתר צריך לומר על מקרא מגילה ואע"פ שכתובה בכתובים צריך לומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרוא בכתבי הקדש. ע"כ. ועל זה סמך מהר"ם לברך על כל המגילות ולדבריו שהוא סובר כי הלכתא [היא] היה לו לברך על המזמורים ואיוב ומשלי וקהלת ושאר הכתובים ועל מקרא הנביאים יש לו לברך דכ"ש היא ולא

צריך לומר על מקרא מגילה ואע"פ⁵ שכתוב בכתובים. הקורא בכתבי הקדש צריך לומר בא"י אמ"ה אקב"ו לקרא בכתבי הקדש".

בשו"ת מהר"י מברונא (סי' סו) כתב על מידת חיוב קריאת המגילות: "וכן מגילה ילפינן זכירה וזכירה וע"פ אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי היינו אקרי' מגילה נאמרה והיאך לא נברך עליה (=מגילת אסתר), ולא דמי לשיר השירים ולא נתקנה ולא נתקבלה לאומרה ברבים. ועוד בירושלמי כתב (ירושלמי מגילה פ"ד ומס' סופרים פ"ד) בהדיא דמגילת קינות רות ושיר השירים מברכין, וה"נ במיימוני⁷. ומפורש בדבריו שהקריאה היתה ע"י יחידים וכן הברכה ולא כקריאת התורה.

בהגהות מיימוניות (הל' מגילה וחנוכה פ"ג ה"ז אות ה) מעיר על המנהג לברך על הלל של ר"ח אע"פ שהוא מנהג: "וכן פסק ר"י אלפס וכן רש"י ולא היה מברך וכן כתב במחזור ויטר"י. אבל ר"ת כתב דיש לברך מידי דהוה איו"ט שני וכן השר מקוצי כתב דלא הוה ברכה לבטלה כיון שרוצה האדם להתחייב בה מידי דהוה אלולב ואתפילין דהני נשי מברכות אע"פ שאינן חייבות ולא מחינן בהו ע"כ, ועין בהל' ציצית פ"ג בהלכה ט' וכן רבינו שמחה כתב שיש לברך דלא יהא אלא כעוסק בתורה ואפילו במגילת רות וקינות ושיר השירים יש במס' סופרים שמברכין בא"י

5. אצלנו אין הוספה זו, ואולי היא היא לשון ר"ד אבודרהם. והמרדכי (לעיל) כתב שבמגילה הכתובה בין הכתובים מברך על מקרא כתובים.
6. אין בירושלמי לפנינו.
7. נראה שכוונתו להגהות מיימוניות ולא לרמב"ם.

כבר נפטר בברכת הבוקר, ואם אין בהם מצוה כקריאת התורה למה יברך על קריאתם ואע"ג שמברכין על קריאת התורה והנביאים תקנת הראשונים היא שיברכו על הקריאה בצבור בתורה או על הנביאים אשר קבעו במקום קריאת התורה בזמן השמד שגזרו שלא יקראו בתורה ואע"ג דבטל השמד התקנה נשארה במקומה, אבל לברך על הכתובים או על המגילות חוץ מאסתר שהוא מצות עשה מדברי סופרים אין לנו **ואפילו על הנביאים שלא בצבור אין לברך**, וכן נהגו כל ישראל ומנהגם תורה הוא. **דברי הרדב"ז ברורים, אין מקום לברכה על מקרא מגילה אף שמנהג העם לקוראם.**

בדרכי משה הארוך (סי' תצ) הביא דברי ר"ד אבודרהם בקצרה: "שבת בימים האחרונים של פסח אומרים אותו ביום האחרון בשבת וכתב אבודרהם (עמ' רמ) נהגו העולם לקרות בחג המצות שיר השירים מפני שמדבר בגאולת מצרים ובחג השבועות רות מפני שכתוב בו: בתחלת קציר שעורים, ועוד שאבותינו שקיבלו התורה נתגיירו וכן רות נתגיירה. ובסוכות אומרים קהלת מפני שכתוב בו: תן חלק לשבעה וגם לשמונה שהם ימי החג ואמרין במסכת סופרים (פ"ד ה) **הקורא בחמש מגילות מברך על מקרא מגילה ואפילו היא כתובה בין הכתובים** עכ"ל, וכן כתב מהרי"ל (סדר תפילת ט' באב עמ' תא סי' כא) וכן הוא בהגהות ממוניות הלכות תשעה באב (תעניות פ"ה אות ב מנהגי ת"ב) וכן המנהג דלא כמרדכי שכתב בפרק קמא דמגילה (סי' תשפג) דאם היא כתובה בין הכתובים יש לברך עליהם על מקרא כתובים".

שמענו זה מעולם. **אלא שזו אינה הלכה כיון שלא נזכר בתלמוד ולא בפוסקים** דבשלמא מקרא מגילה היא מצות עשה מדברי סופרים ולפיכך שייך שפיר לברך אקב"ו והיכן צונו בלאו דלא תסור, **אבל רות ואיכה ושיר השירים ושאר כתבי הקדש אין קריאתן מצות עשה מדרבנן ואין יברך עליהם**, ומי שלא שמע מקרא מגילה במזיד שרי למקרייה עברינא משא"כ בשאר כתבי הקדש. ואעפ"י שנהגו לקרוא כל מגילה בזמנה שיר השירים בפסח לפי שיש בו רמז לגאולת מצרים ורות בשבועות לפי שהוא זמן קציר שעורים ואיכה בט"ב מפני המאורע. **אמנהגא לא מברכי מידי דהוה אערבה** כ"ש שאינן מנהג קבוע שאני ראיתי כמה מקומות שאין קורין לא שיר השירים ולא רות כי קריאת רות ושיר השירים לא הוזכרה בשום מקום זולת במס' סופרים וגם קריאת מגלת איכה לא הוזכרה (ע"ד) [ע"ד] החיוב אלא כמו שאר הקינות, ולמה לא יברך גם על קריאת קהלת שהרי מחמש מגילות [היא] וראיתי שכתבו בשם הרב אכן יש לאומרה בנחת ובלחש ע"כ. ולא ידענא פשרה זו מה היא דאם אינה ברכה לבטלה למה לא יאמר אותה בקול רם, ואם היא ברכה לבטלה וכי מותר להזכיר שם שמים לבטלה בלחש. ואפשר לתרץ דהוא ז"ל ס"ל דלא הוי ברכה לבטלה והעם לא נהגו לאומרה מהטעם שאמרתיו שלא הוזכרה בתלמוד ולא בפוסקים ולפיכך היה אומרה בלחש, ואלמלא שכתבו כן הראשונים הייתי אומר **שהיא ברכה לבטלה**, מה נפשך אם מצוה לקרוא בכתובים ובמגילות ובנביאים כמו שמצוה לקרוא בתורה הרי

חבל נחלתו

ובהגהותיו לשו"ע (או"ח סי' תצ ס"ט) פסק הרמ"א: "ונוהגין לומר שיר השירים בשבת של חול המועד, ואם שבת ביום טוב האחרון אומרים אותו באותו שבת; וכן הדין בסוכות עם קהלת. ונוהגין לומר רות בשבועות (אבודרהם). והעם נהגו שלא לברך עליהם על מקרא מגילה ולא על מקרא כתובים".

בשו"ת הרמ"א (סי' לה) מבאר מדוע נקט סגנון כזה: "והעם נהגו שלא" וכו' וזאת על אף שהמהרי"ל ואבודרהם והגהות מיוניות כתבו לברך על קריאת המגילות. ונותן לכן מספר טעמים: ראשית מפני שבמנהגי ר' אייזיק טירנא, שאנו נוהגים אחריהם, לא נזכר כלל לברך, ואין חיובן של מגילות במועדים כמגילת אסתר ומגילת איכה. טעם שני שאין מברכים בגלל חילופי הגירסאות במסכת סופרים איזו ברכה מברך עליהן ולכן להוציא נפשם ממחלוקת אין מברכים כדי שלא תהא ברכה לבטלה. טעם שלישי שאין לומר 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו' מפני שאין ציווי על כך לא בש"ס ולא בפוסקים

המפורסמים. ונראה לרמ"א שדברי מסכת סופרים לא כווננו למנהג הקריאות במועדים, אלא או לקריאות כמו הפטרה שהיו מפטירים בכתובים ולכן ישנה ברכה לכתבי הקודש, וכן לגבי המגילות אולי נהגו שאחד מקריא אותן לכל העם. אבל בימי הרמ"א היה כל אחד קורא לעצמו ולכן אין שום ענין לברך שאין בברכה כבוד ציבור כבקריאת התורה והפטרה בציבור. אפשרות שניה להסברת מסכת סופרים שהיא מדברת במשכים וקורא במגילות אלו ללא ברכת התורה, וס"ל כמ"ד בברכות (יא ע"ב) שעל מקרא ומדרש מברכים ולא על תלמוד, אבל על הקריאות שכ"א קורא את המגילות, כפי שנהגו בימי הרמ"א, כבר כ"א יצא י"ח בברכת התורה. הטעם הרביעי שהוא לדעת הרמ"א העיקרי, מברכים רק אם כתובים בס"ת על הקלף ובמגילות⁸ ולא בספרים המודפסים. ולכן הרמ"א מסיק: "מכל אלה נראה דיותר יש לחוש לברכה שאינה צריכה ממה שיש לחוש שלא לברך, דברכות אינן מעכבות".

8. בסימן תקנט כתב הלבוש: "וכל ימי תמהתי כיון שנוהגים לקרות איכה בצבור ולברך עליו על מקרא מגילה, מדוע לא נהגו באיכה כמו במגילה לכתוב אותה על קלף וספר בפני עצמו, כדין כל הספרים שצריכים לצאת בהם ידי חובתם בצבור. ולא דמי לשיר השירים ורות וקהלת, דשאני הם שאין רגילין לקרותם בש"ץ אלא כל יחיד ויחיד קוראה בפני עצמו, משא"כ באיכה שצריכים לקרות ע"י הש"ץ להוציא הקהל, ולמה קורין אותה מתוך החומשין הנדפסין ולא נכתבה כהלכות ספרים וצ"ע. ואפשר שנהגו כן מפני שלא היה מצוי להם מפני שהסופרים לא נהגו לכתבם, משום שאנו מחכים ומצפים בכל יום שיהפך לנו יום זה לששון ולשמחה ולמועד, ואם היו כותבין מגילת איכה היה נראה כמייאשין מן הגאולה ח"ו, משא"כ במגילת פורים כי ימי הפורים לא יהיו בטלים, ולפיכך ע"י הדחק נהגו לקרות איכה מתוך החומשין".

ומצאתי שכתב הרמב"ן בתורת האדם (שער האבל, ענין אבלות ישנה): "ומסתברא דהך מכילתא (=מסכת סופרים) מנהגי תניא, וכך היו נוהגין שאחד קורא מגילת קינות וכולן שומעין, כדרך שאמרו במגילת אסתר, ומברך בקריאתה על מקרא מגילה, וכך הזכירו שם בפרק י"ד, וכאן אמרו שמברך דיין האמת ונמצא שמברך עליה שתיים".

מברכין אבל בחומשין שלנו פשיטא שאין לברך וכו' עכ"ל. אבל הלבוש וב"ח ומנהגים ומט"מ כתבו לברך על כלם חוץ מקהלת⁹ וכן עיקר כמנהג קדמונינו".

היינו המג"א דוחה את מניעותיו של הרמ"א וסובר שכ"א קורא לעצמו בברכה. לעומתו הט"ז (או"ח סי' תצ ס"ק ו) קיבל את טענותיו של הרמ"א בתשובתו ודוחה את קושיותיו של הלבוש ולכן מסיק: "אבל אם קורין אותה בחומש כ' בסי' תרצ"א אין מברכין עלי' ק"ו באלו המגילות שאין חיובם בבירור רק מנהג והם נדפסים בחומשין שאין לברך עליהם, ואלו היה שייך ברכה עליהם היו נזהרים לכותבם דרך מגילה בקלף כמו במגילת אסתר זה לא נשמע מעולם, וכ"כ ב"י סי' תקנ"ט וז"ל והעם לא נהגו לברך על שום מגילה חוץ ממגילת אסתר עכ"ל ע"כ כל המברך על מגילות אלו היא ברכה לבטלה".

בשולחן ערוך הרב (או"ח סי' תצ ס"ז) קיבל את דעתו של הט"ז וז"ל: "נוהגין לקרות מגילת שיר השירים בשבת שחל בחול המועד של פסח לפי שיש בה מענין יציאת מצרים ואין מברכין שום ברכה על קריאתה לפי שחיוב קריאתה אינו נזכר בגמרא ואינו אלא מנהג בעלמא ואיך יברך עליה וצונו ואלו היה בקריאתה חיוב גמור היה צריך לכותבה על הקלף כמו מגלת אסתר ואפילו מגלת אסתר שחייבים לקרותה חיוב גמור מתקנת הנביאים אף על פי כן אין מברכין עליה כשאינה כתובה על הקלף כדינה קל

כאמור המנהג בימי הרמ"א היה של קריאת כל אחד במגילה של אותו מועד ולא קריאה ציבורית כקריאת התורה.

הלבוש (או"ח סי' תצ) מספר שאמנם נהגו לקרוא מגילות אלו ביחידות אבל לדעתו צריך לקוראן בברכה ובברכת שהחיינו כיון שהקריאה היא פעם בשנה. וכך כתב: "וקורין שיר השירים משום שמדבר ומשורר על גאולת מצרים, ומברכין עליו על מקרא מגילה ושהחיינו, דהא מזמן לזמן קאתי. וכתב מורי רמא"י ז"ל שהעם נהגו שלא לברך כלל על אלו המגילות, ר"ל שיר השירים ורות, ואיני יודע למה לא יברכו עליו. ועוד תמיהני עליו היאך ידע זה המנהג כל כך בפשיטות, שהרי הכל קורין בלחש ומברכין בלחש ומי הגיד לו שלא ברכו כולם אם שמע שקצת מהם לא ברכו, שמא מחסרון ידיעה עשו שלא קראו בהגהות מהר"א טירנא נפסח אות כו), ואותם שקראו בה ברכו, שהרי כתוב שם בפירוש שמברכין על אלו ב' מגילות. ואומרים אחריו קדיש יתום כמו שאומרים אחר כל הפסוקים, ואין כמוך". המגן אברהם (סי' תצ ס"ק ט) מתמצת את תשובת הרמ"א ופוסק למעשה: "וז"ל רמ"א בתשו' סי' ל"ה מהרי"ל ואבודרהם והג"מ פ"ה מהל' ט"ב כתבו לברך וכ"כ בד"מ לכן דקדקתי וכתבתי והעם נהגו כו' ולא כתבתי סתם וכן נוהגין כמ"ש בשאר מקומות וכן נ"ל מכמ' טעמים דדוקא איכא שהחזן קורא להשמיע לצבור מברך וכו' וכ"מ דעת המנהגים ועי"ל דדוק' כשהם כתובים כתקנה בקלפים בגלילה

9. לקמן נקדיש פרק מיוחד למגילת קהלת.

חבל נחלתו

בפ"ק דמגילה לברך על מקרא כתובים עכ"ל ד"מ. וכ"כ ב"ח ולבוש ומנהגים ומט"מ לברך **אף שאינם כתובים בגליון וכ"ש כשהם כתובים בגליון כס"ת** וכן מנהג כל הראשונים וכ"כ מ"א.

עולה מדבריו שמחייב ברכה 'על מקרא מגילה' אף אם אין המגילה כתובה בגליון¹⁰, ואולי ההידור לברך דוקא כשכתובה בגליון היא עפ"י תשובת הרמ"א. אולם בביאור הגר"א עדיין לא מובלט השינוי שחידש הגר"א ובו חיוב הקריאה **על הציבור ולא על היחידים כפי שנהגו הראשונים והאחרונים.**

במעשה רב (סי' קעה) **כתב:** "בשבת חוה"מ פסח וסוכות ובשבועות יום ב' אחר יוצרות קודם אין כמוך קורין המגילה בניגון וטעמים ממגילה הנכתבת בגליון כספר תורה עם עמודים ואחד **קורא וכולם שומעין**, והקורא מברך שתי ברכות על מקרא מגילה ושהחיינו. ופעם אחד איקלע מילתא שנחלש מאוד בשחרית וצוה להוציא הספר תורה לקרות ולא קראו המגילה. ובמנחה צוה לקרות המגילה ולברך כמו בבוקר".

ועוד יותר עולה הדבר מהגהות פעולת **שכיר על המעשה רב** (סימן קעה) **שכתב:** "הקשה חכם אחד לרבינו (=הגר"א) זצ"ל, אם איתא שקריאת המגילות הללו הוא חיוב כל כך איך מותרין לקרותן בשבת, ולמה לא נגזור עליהן גזירה דרבה שמא יעבידנו ארבע אמות ברשות הרבים, כמו מגילת אסתר. והשיב, שהגזירה דרבה לא

וחומר למגלה זו וכיוצא כגון מגלת רות בשבועות ומגלת איכה בט' באב ומגלת קהלת בסוכות".

וכן באליה זוטא (סי' תרסג ס"ק ב) **כתב שלא לברך:** "לעיל סימן ת"צ נתבאר דאף במגילת רות ושיר השירים אין מברכין לכן קצדתי. וטעמא כתב בתשובת רמ"א סימן [ל"ה] דדוקא באיכה ומגילה שאחד קורא להשמיע את שאינו בקי מברך עליהם". **וכן כתב בשערי תשובה** (סי' תצ ס"ק ט). **ואף ערוך השולחן** (או"ח סי' תצ ס"ה) **סיים:** "והעם נהגו שלא לברך עליהם אפילו אם קוראין במגילה כי לא מצינו תקנת חכמי הש"ס בזה ויש מן הגדולים שכתבו לברך ואין נוהגין כן [והט"ז כתב דהוי ברכה לבטלה]".

תפנית הלכתית לכל קריאות המגילות נתן הגר"א בביאורו, ובמיוחד עם עליית תלמידי לארץ ישראל והנהגת דרכו בעדת הפרושים בירושלים. בביאור הגר"א (או"ח סי' תצ ס"ט) **כתב:** "וד"ל ד"מ כתב אבודרה"ם נהגו העולם לקרות בחג המצות שיר כו' שמדבר כו' ובשבועות רות שכתוב בו תחלת קציר ועוד שאבותינו שקיבלו התורה נתגירו וכן רות נתגיירה ובסוכות קהלת מפני שכתוב בו תן חלק לז' וגם לח' כו' ואמרי' במ"ס **הקורא בחמש מגילות מברך על מקרא מגילה ואפי' היא כתובה בין הכתובים עכ"ל וכ"כ מהרי"ל לברך כנ"ל אף אם אינה כתובה בגליון וכ"כ בהג"מ הלכות ט' באב וכן המנהג דלא כמרדכי שכ'**

10. בספר פסקי הגר"א – עמודי אש כתב ששיטת הגר"א לברך דוקא בגליון כס"ת, אבל מה אעשה וביאור מובלט כמה פעמים שבכל אופן קורא בברכה.

בשבת חוה"מ מגילה כתובה כתקנה אלא ביו"ט האחרון אם יש להם לברך, והספק שלך הוא מחמת דכתב הגר"א דתקנו לקרא בשבת שהוא יום כנופיא דאף ביו"ט היו בשדות, נראה לע"ד דעיקר התקנה היתה שיקראו ביום אחד מפסח ומסוכות ובחרו לכתחלה בשבת משום שהוא יותר יום כנופיא מיו"ט, אבל כשנזדמן שלא קראו בשבת יוצאין ידי התקנה דהנהיגו גם ביו"ט שגם יו"ט הוא יום כנופיא, וראיה ממגילת רות שקורין בשבועות דברוב השנים אינו בשבת ובא"י לעולם ליכא שבת בשבועות וקורין והנהגין לברך על מגילות אלו מברכין גם על רות כמפורש במג"א.

כאמור בארץ ישראל תלמידי הגר"א 'העבירו' את הציבור האשכנזי לברך על מקרא מגילה לפחות אם קוראים מספר שנכתב בגליון¹¹. ויש להעיר שלפי הגר"א אין חובה על היחיד ולכן הקורא אינו צריך להתכוין ולהוציא את היחידים ולא כפי שכתב בלוח א"י מיסודו של הרב י"מ טוקצ'נסקי¹².

הגרש"י זיין בספרו 'המועדים בהלכה' סיכם ארבעה מנהגים ביחס למגילות אלו: א. לא לקרוא כלל בבית הכנסת לא

שייכא אלא בחיובים המוטלים על כל יחיד ויחיד כמו שופר, לולב, מגילה בזמנה, והיינו דדייק רבה הכל חייבין בשופר הכל חייבין בלולב כו', אבל קריאת מגילות הללו לא הוקבעו כלל על היחיד כי אם על רבים כמו קריאת ספר תורה, שאם אין כאן מנין עשרה אין חיוב כלל על היחיד, ובדבר שאין חיובם מוטל כי אם על הרבים ליכא למיחש שמא יעבידו כו' כמו דאמרינן בעלמא (עירובין ג) רבים מדכרי אהדדי".

הן בביאור לשו"ע והן במעשה רב הובלט השינוי ההלכתי 'להעביר' את הקריאה בברכה לקריאת הציבור.

במשנה ברורה (סי' תצ"ט) הביא את המחלוקת האם לברך בקצרה, וסיכם: "ולכן הנהגה לברך עכ"פ כשכתובין על קלף בודאי אין למחות בידו".

וכך ענה בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' צט אות ב): "ובדבר אלו הנהגין לברך על שה"ש (=שיר השירים) בשבת חוה"מ פסח ועל קהלת בשבת חוה"מ סוכות כשיטת הרבה ראשונים והסכים להו הגר"א, אבל מברכין דוקא כשהם כתובים כתקנה בקלף ובגלילה כדכתב המג"א בסימן תצ"ט סק"ט מהד"מ, ולא היה להם

11. ואולי אף השפיעה דעת הגר"א לגבי הפטרות שצריכות להיקראות דוקא מנביא שנכתב על הספר בגליון ולא מספר הפטרות ולא מחומש. עי' מעשה רב סי' קלו.

12. הערת הגר"א נבנצל רב העיר העתיקה ירושלים: כשהיחיד הוא בציבור החובה מוטלת עליו כחלק מהציבור, וצודק הלוח.

תשובת המחבר: אבל אין חובה עליו להוציא כל יחיד ויחיד. וחובת השמיעה על היחיד להקשיב אינה מדין שומע כעונה, וא"כ מנלן שחובה על החזן להתכוין ולהוציא כל אחד ואחד?! ועי' בשו"ת הר הצבי שהביא את דעת הראב"ן שקריאת בעל הקורא בקה"ת היא להוציא י"ח כל אחד מהשומעים, וכנגדו דעת הרדב"ז והצמח צדק (לובביץ') וכן הנו"ב שהכונה היא לקריאה בציבור ולא להוציא כ"א מהשומעים. וק"ו למגילה שהיא מנהג.

חבל נחלתו

יחידים ולא ציבור – עדות המזרח¹³, חסידי חב"ד וכן קוצק וגור.

ב. לקרוא ביחידות לפני קה"ת ללא ברכה – חסידי וואהלין וגליציה.

ג. לקרוא בציבור בין אם יש מגילה כשרה ובין אם אין מגילה וללא ברכה – האשכנזים.

ד. לקרוא בציבור ממגילה כשרה על קלף ולברך עליה – תלמידי הגר"א וממשיכיהם.

מסקנה

הציבור הנוהג עפ"י פסקי הגר"א צריך לקרוא דוקא במגילה הכתובה כס"ת ולקרוא בשתי ברכות על מקרא מגילה ושהחיינו. החובה היא חובת הציבור ולא חובת היחיד ואין היחיד צריך להתכוין לצאת י"ח בקריאה ובברכות¹⁴. ושאר הציבור יקרא כמנהג אבותיו כפי שכתב הגרש"י ז"ן.

נספח - ברכה על מגילת קהלת

במנהגי מהר"ש מנוישטט (סי' קכא) כתב: "ומהר"ש ז"ל אומר שאין נוהגין לברך על מקרא מגילה כשאומרים קהלת, וכן ראה כתוב, משום דלית ביה דברים שבקדושה ומוכח הוא בהג"ה במיימוני".

בשו"ת מהר"י מברונא (סי' סו) כתב טעם אחר מדוע אין לברך על קהלת: "אבל קהלת לא הוזכר ומסתמא הטעם דאמרינן

בפ' במה מדליקין (שבת ל ב) שבקשו לגנוז ספר קהלת א"כ ע"כ לאו ברוח הקדש נאמר, דא"כ איך צוו לגנוזו, נהי דמטיק דלא צוו לגנוזו מ"מ לא צוו לקרותו לכן אין מברכין".

אמנם במחזור ויטרי (סי' תקנז) כתב במפורש שצריך לברך אף על קהלת, וז"ל: "היל' ג': ברות ובשיר השירים ובקהלת ובאיכה ובמגילת אסתר צריך לומר על מקרא מגילה. ואע"פ שכתובה בכתובים. היל' ד': הקורא בכתובים צריך לומר בא"י אמ"ה אקב"ו לקרות בכתבי הקדש".

הרמ"א פסק (או"ח סי' תרסג): "ונוהגין לומר קהלת בשבת של ח"ה, או בשמיני עצרת אם אקלע בשבת (מהר"ל), וע"ל סימן ת"צ".

והמגן אברהם (שם ס"ק א) העיר: "בקהלת כ"ע מודים שאין מברכין".

ובשערי תשובה (ס"ק א) הוסיף: "ובא"ר כ' שנ"ל לברך בלא שם ומלכות וכמ"ש סימן ת"צ".

בביאור הגר"א (סי' תצ ס"ט) כתב: "ומ"ש חוץ מקהלת ליתא דבספ"ג דידיים מסקנת מתני' שם דכן נחלקו וכן גמרו ששיר השירים וקהלת שוין לטמא את הידים, וכ"פ הרמב"ם בפ"ט מהל' אה"ט (ה"ח) [ה"ו] שכל ה' מגילות מטמאין את הידים כס"ת וכ"כ הגמ"ר פ"ק דמגילה שכולן שוין לברכה זו וכן עיקר". וכן בגירסתו למסכת סופרים כלל אף את קהלת שמברכים עליה.

13. אף שהב"י הזכיר זאת וכתב שלא נהגו לברך, ובשו"ע השמיט לגמרי.

14. הערת הגר"א נבנצל רב העיר העתיקה ירושלים: אינו נכון לענ"ד. (ת' המחבר: עניתי לעיל).